

Skeppsbrott: reaktionären spanar ut över vrakspillror. FOTO: GETTY IMAGES

Tankens grundstötning

POLITIK

Michel Houellebecqs roman *Underkastelse* vinner Muslimska brödbraskapet det franska presidentvalet år 2022 och protagonisten, en ensamstående litteraturprofessor med förkärlek för frysmat och porr, konverterar till islam med en axelryckning. Boken utkom samma dag som terrorattentatet mot satirtidningen *Charlie Hebdo* i januari 2015.

Mark Lilla, professor i intellektuell historia på Columbiauniversitetet i New York, bodde då i Paris och skildrade efterlivet i ett antal artiklar för *New York Review of Books* samma år. En av dem, om Houellebecq, har Lilla nu återpublicerat i nya boken *The Shipwrecked Mind*, en samling essäer och biografier över intellektuella reaktionärer, verksamma främst i USA och Tyskland under förra seklet.

Lilla inkluderade Houellebecqessän efter att ha slagits av dennes släktskap med bokens övriga tänkare, men också med de islamister han gjort sig känd för att attackera. Alla skyr de samtidens blodfattiga värderelativism och längtar tillbaka till en mer uppbygglig tid, då män var män och institutionerna bar. Således är det inte islam som

angrips i *Underkastelse*, påpekar Lilla; religionen används istället för att uttrycka en latent – och väldigt europeisk – skepsis mot den individuella friheten som överordnat ideal. Denna gemenskap är, hur som helst, obekvämt och till synes paradoxal; där ingår även högerpopulister och valda delar av den intellektuella vänstern.

Mark Lilla har tidigare skrivit kritikerrosade böcker om bland annat arkitektur, Gud och franska poststrukturalister. Han har kallats "sinnebilden för en samhällsengagerad intellektuell" i *The New Yorker*. I november författade han en omstridd debattartikel i *New York Times*, där han skyllde Donald Trumps valseger på Hillary Clintons "splittrande" multikulturretorik. Artikeln – "The End of Identity Liberalism" – underströk istället behovet av en brett förankrad "post-identitetsvänster" som återupptäcker sina liberala rötter efter de senaste årens identitetspolitiska irrfärder. Fel analys, tyckte många; en Columbiakollega liknade Lilla vid Ku Klux Klan-ledaren David Duke.

I *The Shipwrecked Mind* lämnar Lilla identitetspolitiken därhän. Istället är det den motreaktionen som den ofta anses ha föranlett som står i centrum. Så har boken också marknadsförts som ytterligare ett

bidrag till en av fjolårets mer uppmärksammade litterära trender: berättelserna om Trumpväljaren (till exempel *Hillbilly Elegy* av JD Vance och *Strangers In Their Own Land* av Arlie Hochschild).

The Shipwrecked Mind är en fristående uppföljare till *The Reckless Mind* från 2001, där Lilla undersökte bland andra Heideggers och Foucaults så kallade "tyrannofili": en narcissistisk fascination för despoter som, enligt Lilla, filosoferna hoppades skulle omsätta deras egna idéer i praktiken. Precis som i den förra boken söker Lilla nu återigen urkällan till en tankeströmning som har "format politiska tänkares och ideologiska rörelsers världsbild" – i detta fall den politiska nostalgin eller reaktionismen – i allehanda filosofiska och teologiska verk.

De reaktionära rörelserna är på fram-marsch, men reaktionären förblir en främmande fågel, vidhåller Lilla. Till skillnad från revolutionären, som har analyserats och romantiserats i otaliga verk, väntar reaktionären fortfarande på sin Fjodor Dostojevskij eller sin Joseph Conrad. I litteraturen förblir han en karikatyr. Det är en fascinerande insikt i en tid då den politiska och mediala eliten har överrumplats av populistiska strömningar i Europa och USA. Den sätter också fingret på varför *The Shipwrecked Mind*s övergripande syfte – att begripliggöra reaktionära föreställningar och övertygelser som politiker och journalister har avfärdat snarare än problematiserat – är så angeläget.

Bitvis lyckas det. Lillas biografiska skisser över de reaktionära 1900-talstänkarna Franz Rosenzweig, Eric Voegelin och Leo Strauss – bokens ryggrad – hinner med mycket på bara några få sidor. Rosenzweig, som verkade i Tyskland fram till sin död 1929, beklagade sig över hegelianska historieskrivning och liberal judisk teologi. Han utkämpade, enligt Lilla, en sorts intellektuell tvåfrontskrig, mot historien och för religionen. Vi måste fly den förra om vi någonsin ska hitta tillbaka till den senare och "leva livet fullt ut igen".

Voegelin, en österrikare som flydde till USA 1938 och rörde sig i kretsens kring Hannah Arendt, härledde samtidens förärv till kristen gnosticism. Han ansåg vidare att upplysningen hade banat väg för Hitler genom att undantränga religionen som samhällsbärande institution. "Där Gud övergetts dyrkas snart en Führer", som Lilla uttrycker det.

Även Leo Strauss, den klart namnkunnigaste av de tre, skyllde moralisk relativism på "upplysningsprojektet". Det är ironisk av flera skäl, inte minst eftersom Strauss ofta har utmålats som den amerikanska neokonservatismens gudfäder – ett epitet som Lilla menar är både oförtjänt och missvisande.

Den kulturella pessimism som genomsyrar Rosenzweigs, Voegelins och Strauss verk känns igen från både Donald Trumps och Sverigedemokraternas retorik. Ändå är kopplingen till dagens reaktionära strömningar inte uppenbar, annat än i mycket generell mening. Varför valde Lilla just dessa tre tänkare? Inget övertygande svar ges. Essäerna, förklarar han undvikande, ska ses som ödmjuka meditationer, snarare än vetenskapliga undersökningar.

Som sådana fungerar de visserligen väl – Lilla dekonstruerar knepiga tankefigurer med lätt hand – men den som söker förklaringar till samtida skeenden riskerar att bli frustrerad. Voegelin och Strauss tjänade visserligen som inspirationskällor för USA:s konservativa (och ofta reaktionära) intelligens på 1950- och 60-talen. Mellan denna och dagens auktoritär anstrukturalism finns dock få uppenbara kopplingar: William Buckley är Donald Trumps antites, inte föregångare.

Det lyfter något i bokens andra del, där Lilla tar sig an bredare strömningar, snarare än enskilda tänkare. Här beklagar sig katolska antimodernister, eller teokonservativa, över att reformationen möjliggjorde vår samtids hyperpluralism, "Walmartkonsumism" och allenarådande "tolerans".

Här redogörs också i en avstickare för hur delar av den postmoderna vänstern, i sin omfamning av politisk teologi, förälskade sig i Paulus efter det att den marxistiska revolutionen hade uteblivit. När drömmen om revolution ter sig mer avlägsen än någonsin, konstaterar Lilla, är det enda den intellektuella vänstern har att erbjuda en "paradoxal form av nostalgi för 'framtidens'." Exemplet är luddigt, men den övergripande poängen, att reaktionära tankefigurer inte med enkelhet kan placeras längs en traditionell höger-vänsterskala, är viktigt.

Michel Houellebecq: diktare intellektuella med mjuka ryggar.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Innehållet i Lillas reaktionära berättelser varierar, men beståndsdelarna är alltid desamma. Det börjar med en förlorad värld där institutionerna är uppbyggiga och dygderna manar till efterlevnad snarare än till dekonstruktion. Men plötsligt rämman allt och vi går vilse; oftast tar de intellektuella täten.

Det är, som sagt, inte svårt att känna igen sig. När Vladimir Putin annekterar Krim, och därmed "rättar till ett historiskt fel", eller brexitförespråkare lovar att återta kontrollen från Bryssels byråkrater ger de uttryck för den politiska nostalgin Lilla beskriver.

Att politiska reaktionärer säljer en sorts *greatest hits*-version av det förlutna eller pekar ut syndabockar är emellertid inget nytt. Onkigen upplever dessa strömningar idag ett uppsving, men Lilla – till skillnad från bland andra Jonathan Haidt, Yuval Levin och Peter Pomerantsev – gör inget anspråk på att förklara varför. Därtill är det oklart om det är uppvisarna eller de uppvisade vi ska förstå – Donald Trump eller hans väljare? Det är knappast en obefogad fråga.

Reaktionären i Lillas bok är en historielös figur, den trivs – eller snarare vantrivs – i alla sammanhang. "Det reaktionära intellektet", konstaterar Lilla i en syntomatisk formulering, "är ett skeppsbrottet intellekt. Där andra ser tidens flod rinna

"Där andra ser tidens flod rinna fram som den alltid gjort, ser reaktionären paradiset rester driva förbi."

fram som den alltid gjort, ser reaktionären paradiset rester driva förbi". Det är elegant, men säger egentligen ingenting vi inte redan vet. Den övergripande känslan är att Lilla trösklar igenom mycket, men att han själv bidrar med desto mindre.

Därmed inte sagt att boken saknar förtjänster. Lilla vänder ofta ut och in på utbredda begrepps-föreställningar på ett sätt som är nyttigt. Michel Houellebecqs flirtande med islamisternas dygdemoral i *Underkastelse* är ett exempel: islamofoben är i själva verket en hemlig beundrare.

Även kapitlet om Leo Strauss, där vardenihilismen som brukar kallas postmodern snarare skylls på upplysningen är tankeväckande, särskilt mot bakgrund av den identitetspolitiska debatt som har rasat på bägge sidor Atlanten de senaste åren. Här står inte upplysningstankens liberala försvarare

mot separatisterna i kulturvännern, som man kan få för sig om man läser svenska kultur- och ledarsidor. Om något är de bundsförvanter, bägge lika subversiva.

Lillas centrala åtskillnad mellan reaktionärer och konservativa är också viktig, även om den kan tyckas självklar. Dessa buntas ofta ihop, slentrianmässigt, men är i grundläggande avseenden varandras motsatser. Där den klassiska konservatismens kännetecknas av kunskapssteoretisk ödmjukhet – dess mest tilltalande attribut – är reaktionärer, i sin orubbliga övertygelse och i sin iver att ruska om den rådande ordningen, lika radikala som revolutionärer.

Skillnaden mellan dessa är, vidhåller Lilla, att revolutionären hyser en optimistisk tro på individens frigörelse som historiens slutgiltiga destination. Reaktionären, däremot, drivs av apokalyptisk farhågor och en ofta militant vilja att återskapa den gamla ordningen. Det är ett hopplöst uppdrag av det enkla skälet att hela tankeövningen ju bygger på en sorts galenskap. Historien kommer inte paketerad i epoker, åtskilda av avgörande brytpunkter; dessa är konceptuella skapelser, inte hårda fakta. Möjligen "alternativa".

Detta är på många sätt bokens viktigaste insikt. Därför är det aningen ironiskt att Lilla, i sin tidigare nämnda *New York Times*-artikel om Demokratiska partiets identitetspolitiska irrfärder, låter väldigt mycket som de tänkare han disserterar i *The Shipwrecked Mind*. En efter

en tickas den reaktionära berättelsens beståndsdelar av i artikeln: avsteget från den rätta vägen, återupprättandet av den gamla ordningen, syndabockarna.

Kanske är det oundvikligt. "Att leva ett modernt liv, ständigt utsatt för sociala och teknologiska omvälvningar", konstaterar Lilla i *The Shipwrecked Mind*, är trots allt att "genomlida den psykologiska motsvarigheten till oavbruten revolution". Nostalgin ger en känsla av kontroll, något att hålla fast vid. I tider som dessa behöver man inte nödvändigtvis vara militent eller domedagsprofet för att finna tröst i det. ✨

Arvid Åhnlund

THE SHIPWRECKED MIND ON POLITICAL REACTION
MARK LILLA
New York Review Books 2016